

MAŁGORZATA DRWAL

BUITEN DE LITERAIRE CANON:
LITERATUUR VAN VROUWEN UIT DE ARBEIDERSKLASSE
EN MODERNISERING VAN ZUID-AFRIKA
IN DE EERSTE HELFT VAN DE 20^E EEUW

A b s t r a c t. Dit artikel richt zich op literaire teksten gepubliceerd in *Klerewerker/Garment Worker*, het tijdschrift van de Garment Workers' Union. Deze organisatie die voornamelijk uit Afrikaner arbeidsters bestond, werd in 1930 in Johannesburg opgericht, tegen de achtergrond van economische en sociale veranderingen die collectief als modernisering omschreven kunnen worden. Er wordt gesteld dat *Klerewerker/Garment Worker*, met haar doel om de ideologie van het socialisme onder de vrouwen uit de arbeidersklasse te verspreiden, een modern model van vrouwelijkheid heeft geschapen. Bovendien constitueerden de literaire vormen in het tijdschrift een parallelle lijn met de ontwikkeling van de canonieke literatuur in het Afrikaans, hoewel ze door critici als socialistische propaganda werden beschouwd.

In de analyse van geselecteerde korte verhalen en dialogen gepubliceerd in het tijdschrift wordt de nadruk gelegd op herhalende motieven, literaire conventies en de doelstellingen die de auteurs probeerden te bereiken. De literaire teksten in het tijdschrift, vrij van beperkingen opgelegd door de literaire smaak van de dominante middenklasse, fungeerden als een vorm die tijdelijk een relatieve onafhankelijkheid van uitdrukking aan de Afrikanervrouwen bood. Bovendien geven deze teksten inzicht in hoe moderne bewegingen, zoals socialisme en feminisme, aanwezig waren in het culturele en sociale debat.

Trefwoorden: vakbondspers; vrouwenliteratuur; literaire canon; *Klerewerker/Garment Worker*; socialisme.

Dr. MAŁGORZATA DRWAL is Assistant Professor bij de Vakgroep Nederlandse en Zuid-Afrikaanse Studies van de Uniwersytet A. Mickiewicza in Poznań; correspondentie-adres: Zakład Studiów Niderlandzkich i Południowoafrykańskich, Wydział Anglistyki, Uniwersytet A. Mickiewicza, al. Niepodległości 4, 61–874 Poznań; e-mail: mdrwal@wa.amu.edu.pl

1. INLEIDING

In hun overzichtsartikel over Afrikaanstalige schrijfsters merken Stander en Willemse (1992, 5) op dat, hoewel Afrikaanse literatuur en Afrikaner nationalisme nauw met elkaar verbonden zijn, dit geenszins een eenvoudige relatie is. De eerste decennia van de twintigste eeuw brachten grote politieke en maatschappelijke veranderingen voor de Afrikaners. Deze periode was cruciaal voor de ontwikkeling van zowel de literatuur in het Afrikaans als voor het scheppen van de Afrikaner identiteit. Het mag dus niet verwonderen dat de literaire canon die in deze tijd ontstond, gedomineerd werd door werken met een patriottische strekking.

De Afrikaners worstelden toen met de gevolgen van de verloren Anglo-Boerenoorlog (1899–1902). De Engelse dominantie bleef zich manifesteren op verschillende gebieden: zowel in de cultuur, het onderwijs als in de economie (vgl. Koch 2012, 87–93). De samenleving — voor de oorlog in grote mate agrarisch — moest zich in een snel tempo moderniseren. Dankzij grootschalige industrie in Witwatersrand, gefinancierd met Engels kapitaal, werd Johannesburg een echte trekpleister voor verarmde massa's van de blanke plattelandsbevolking die er naartoe trok in de hoop op werk en een beter leven. De economische toestand stimuleerde de emancipatie van de Afrikaner vrouwen in hun streven om in de openbare sfeer actief te zijn en om hun eigen literatuur te ontwikkelen die aan hun specifieke behoeftes beantwoordde. Zo ontstond de literatuur van vrouwen uit de werkende klasse — literatuur gecreëerd door en voor de fabriekswerksters. Deze literatuur werd echter door critici beschouwd als een marginaal verschijnsel en als teksten gekenmerkt door een gebrek aan literariteit,¹ men beschouwde ze dus niet als artistieke werken maar als socialistische propaganda (Conradie 1996, 70). In deze bijdrage wordt de aandacht juist op deze teksten gericht, waarbij ze toch als literaire vormen worden geanalyseerd en op hun literaire kwaliteiten worden beoordeeld.

De culturele activiteiten van de Afrikaanssprekende werkende vrouwen uit de jaren dertig en veertig van de twintigste eeuw zijn vooral het object van politieke en sociologische studies geweest.² Literatuurhistorici hebben

¹ Voor een discussie over het begrip van *literariteit* in de context van de Zuid-Afrikaanse letteren zie Van Coller 2011 en Huigen 2009.

² De politieke en maatschappelijke implicaties van de literatuur van de werkende klasse zijn door Elsabé Brink behandeld in Brink 1987 en 1989; verder dient Vincent 1999 en 2000 vermeld te worden.

de schrijfsters uit de arbeidersklasse slechts terloops vermeld in hun overzichten van vrouwelijke literatuur (Conradie 1996; Stander & Willemse 1992; Van Niekerk 1999) en er bestaan weinig gedetailleerde analyses van de motieven en literaire middelen die de auteurs hebben toegepast in hun teksten³. Ondanks haar marginale positie geeft deze literatuur een goed inzicht in manifestaties van maatschappelijk, cultureel en politiek engagement van een niet-dominante groep, de Afrikaner vrouwen. Dit artikel focust op het doel dat de auteurs nastreefden. Ten slotte wordt geprobeerd om de betekenis van hun werk in de context van de Zuid-Afrikaanse literatuurgeschiedenis te bepalen.

2. NATIONALE MYTHOLOGIE

Moodie (1980, 295) benadrukt dat aan het ontstaan van de Afrikaner identiteit zowel de afkeer van de Engelse onderdrukkers als de mythe van de Afrikaners als “door God uitverkoren volk” hebben bijgedragen. Na de Anglo-Boerenoorlog kristalliseerde zich een systeem van symbolen uit dat cruciaal was voor de Afrikaner politieke doctrine die Moodie als de burgerlijke godsdienst beschrijft.⁴ De mythe waarin het lot van het Afrikaner volk door God wordt bepaald, geeft aan politieke instituties een transcendente, geestelijke dimensie (Moodie 1980, 296). Op deze manier wordt het uitoefenen van macht en het handhaven van maatschappelijke orde gegarandeerd. Twee historische gebeurtenissen: de Grote Trek (jaren dertig en veertig van de negentiende eeuw) en de Anglo-Boerenoorlog (1899–1902) werden de hoekstenen van de Afrikaner nationale mythologie en ook vaak voorkomende motieven in de werken van canonieke dichters zoals Totius (J. D. du Toit) (1877–1953), Jan F. E. Cilliers (1865–1940) en C. Louis Leipoldt (1880–1947) die na de oorlog publiceerden.

³ Bepaalde literaire genres worden besproken door Elsabé Brink in Brink 1984 en 1989. Op proza en canonvorming gaat Amanda Lourens (1997) uitvoeriger in en Coetser (1999) behandelt theaterstukken.

⁴ Het idee van een burgerlijke godsdienst is niet uniek voor de Afrikaners, noch voor de Zuid-Afrikaanse context. Moodie vermeldt o.a. de burgerlijke godsdienst van de Britten met de notie van de *gentleman* en zijn plichten ten opzichte van de beschavingszending. De eerste vorm van geïnstitutionaliseerde burgerlijke godsdienst dateert uit de Romeinse tijd van Augustus Caesar, toen het begrip van *res publica* (dwz. het gemeenschappelijke goed) naar de staatsvorm verwees die orde en vrede garandeerde (Moodie 1980, 297).

Alle nationale mythologieën bieden volgens Vincent (2000, 64) een bepaald model van vrouwelijkheid; zij neemt de figuur van de mythische Volksmoeder als voorbeeld: de trouwe metgezel van en steun voor haar man, de belichaming van deugden die garant stond voor de overdracht van de nationale waarden aan nieuwe generaties, en voor de handhaving van de raciale zuiverheid van het blanke, Afrikaanse deel van het volk. Deze rol was dus bij uitstek conservatief en beperkte de ruimte van vrouwelijke activiteiten tot het huis en de familie. De voorschriften voor de ideale vrouw werden zelfs neergeschreven in de vorm van boeken. De twee meest beruchte, *Die boerevrouw, moeder van haar volk*, gepubliceerd in 1918 door Willem Postma (onder pseudoniem Dr. Okulis) en *Die vrou in die geskiedenis van die Hollands-Afrikaanse volk* uit 1921 door Eric Stockenström, zijn ontstaan in het kader van de ideologische strijd tegen het stemrecht van vrouwen (Vincent 1999, 5). De publicaties waren bedoeld als wapen tegen moderne tendensen zoals het feminisme, die toen met het vijandige Engeland werden geassocieerd. Daarbij zijn de opvattingen van de dichter Totius over de rol van de vrouw veelzeggend. Hij beweerde dat alleen de huisvader stemrecht dient te hebben omdat hij het hoofd is van het gezin. Veel Calvinisten zien het gezin eerder dan het individu als basiseenheid van het menselijk geslacht. Volgens Totius zouden zowel vrijgezellen als vrouwen niet mogen stemmen. De vrouw hoort bij haar man en daarom beschikt ze niet over individuele zeggenschap:

For the Calvinist the human race is not constructed of individuals, but of families [...]. The family is the germ of life that gives rise to the state. Therefore, the right to vote should be granted to families. The huisvader gets the vote. Not the bachelor. He is not a cell in the body of the human race. But the woman does not get a vote either, for she was created from the man. She is contained in him and through him she is understood. (Totius naar Stander & Willemsse 1992, 22).

Interessant genoeg publiceerde Marie du Toit (1880–1931), de zuster van de dichter Totius en dochter van de Afrikaanse activist S. J. du Toit, in 1921 *Vrou en feminist* — het eerste boek in het Afrikaans dat de nieuwe stroming van het feminisme openlijk propageerde. Waarschijnlijk was Marie du Toit te modern voor haar tijd, want haar boek had een marginale positie terwijl de boeken van Postma en Stockenström juist breed werden gelezen (Brink 1990, 282–283).

De vrouwelijke literatuur van de werkende klasse die het onderwerp van deze bijdrage is, ontwikkelde zich onafhankelijk van de literaire hoofdstroming van de jaren dertig *de Digtters van Dertig* (Brink 1989, 110, Lourens 1997, 197). In deze toonaangevende groep jonge auteurs, tot welke N. P. van Wyk Louw, W. E. G. van Wyk Louw, Uys Krige, C. M. van den Heever en I.D. du Plessis behoorden, was er slechts één vrouw, Elizabeth Eybers. Hoewel ze andere onderwerpen kozen dan de eerste naoorlogse generatie, bleef één feit onveranderd: alle auteurs vertegenwoordigden slechts een bepaalde maatschappelijke laag, de Zuid-Afrikaanse bourgeoisie (Stander & Willemsse 1992, 7).

3. ARBEIDERSKLASSE EN VAKBONDSLITERATUUR

Het ontstaan van de arbeidersklasse was een direct resultaat van de economische situatie na de Anglo-Boerenoorlog — van de grootschalige migraties uit arme plattelandstreken naar Johannesburg. De arbeidsmigranten waren grotendeels ongeschoolde werkers, zonder vak dat hen een baan in de stad zou kunnen garanderen. Het bleek dat vrouwen er makkelijker een baan konden vinden, namelijk als werksters in de textiel fabrieken. Vaak werd een meisje naar de stad gestuurd om kostwinner te worden voor haar familie op het platteland. Voor een patriarchale samenleving was dit een omstreden situatie. De plaats van de vrouw was de huiselijke ruimte omdat dit naar verluidt natuurlijk was, dit wil zeggen bepaald door de natuurwet. Zoals Moodie (1980, 297) opmerkt, “[t]he rise of class consciousness in industrial societies further complicate[d] the character of a civil faith.”

De economische ontwikkelingen dwongen de vrouwen hun vertrouwde omgeving te verlaten en te proberen een nieuwe identiteit te creëren. In steden verkeerden de werksters in slechte leef- en werkomstandigheden, wat tot het ontstaan van de kleermakersvakbonden heeft bijgedragen. In 1930 groeide onder de leiding van Emil Solomon (Solly) Sachs de *Witwatersrand Tailors' Association* (aanvankelijk een organisatie van mannelijke kleermakers) uit tot *the Garment Workers' Union* (Klerewerkersunie), een vakbond met voornamelijk vrouwelijke Afrikaanssprekende werkers uit de textiel fabrieken. In 1938 werden alle belangrijke functies in de vakbond bekleed door Afrikaner vrouwen (Vincent 2000, 63). De strijd van de arbeiders om hun materiële situatie te verbeteren, liep gelijk op met pogingen tot hun culturele verheffing. De vakbondsactivisten streefden ernaar dat de werk-

sters — vrouwen uit het platteland — een nieuwe, moderne categorie van de werkende klasse zouden vormen die meer recht zou doen aan hun positie en doelen in een industriële omgeving. Deze categorie omvatte alle arbeiders ongeacht hun huidskleur of herkomst, wat haaks stond op het door nationalistische stemming gedomineerde politieke klimaat.

Het officiële orgaan van de vakbond was het tweetalige maandblad *Klerewerker/Garment Worker*. Het werd in 1936 opgericht met als boodschap de strijd “for a decent standard of wages, for bread and butter, and a happier life and brighter future for the masses of working men and women” (GW, oktober 1936, 1). Vanaf april 1940 verscheen er regelmatig elke twee maanden een nummer. Het Engelse gedeelte was vooral gewijd aan de zaken van de vakbond: verslagen van vergaderingen, mededelingen over loonsverhogingen, onderhandelingen met fabriekseigenaars etc., terwijl de Afrikaanse sectie op cultuur en literatuur focuste.

Klerewerker/Garment Worker was niet het eerste tijdschrift bedoeld voor een vrouwelijk publiek. In 1919 richtte Mabel Malherbe, bekend om haar betrokkenheid bij de Nationale Partij, het tijdschrift *Die Boerevrou* op. Het was gericht op plattelandse vrouwen om hen te instrueren hoe zij jonge generaties binnen de patriottische traditie moesten opvoeden. Kortom, het propageerde het conservatieve ideaal van de Volksmoeder. Daarnaast bood het ook ruimte aan vrouwen om verhalen te publiceren, en heeft daarmee een rol gespeeld bij de ontwikkeling van de letteren in het Afrikaans (Van Niekerk 1999, 344). Vanwege de moeilijke economische situatie ten tijde van de Grote Depressie verscheen er in 1931 het laatste nummer van — toevallig of niet, gebeurde dit één jaar nadat de Afrikaner vrouwen stemrecht kregen.

Ten gevolge van emancipatieprocessen en grootschalige migraties van het platteland naar de stad moest er een nieuw model van vrouwelijkheid ontwikkeld worden. *Klerewerker/Garment Worker* voorzag in deze behoefte. Dit tijdschrift was bestemd voor een nieuw type lezeres: voor vrouwen die fabriekswerksters werden nadat ze het platteland hadden verlaten. De teksten gepubliceerd in het blad werden geschreven om nieuwe vakbondsleden te rekruteren zodat zij samen tegen uitbuiting door kapitalisten konden vechten. Daarnaast werd er een moderne vrouwelijke identiteit, die van de proletarische vrouw, gepropageerd. Het blad vormde een platform voor werksters-activisten om hun ideeën te verspreiden en dit in grote mate met behulp van literaire vormen. Werksters als Johanna en Hester Cornelius, Ida Muller, Winnie Meyer (Rath), Nellie Raubenheimer, schreven naast opinieartikelen ook maatschappelijk betrokken gedichten, verhalen (zie Brink 1989) en toneelstukken (zie

Coetser 1999). De teksten uit *Klerewerker* (behalve een verhaal, *Die ontroue vrou* (1943) door Winnie Rath in de verhalenbundel *Vrouevertellers* in 1994 opgenomen) werden nergens herdrukt en raakten in de vergetelheid, terwijl de verhalen en gedichten uit *Die Boerevrou* op een systematische wijze samengebracht en uitgegeven werden in de bloemlezing *Die Boerevrou-Boek* in 1950 door de respectabele uitgeverij Van Schaik. De twee tijdschriften voor vrouwen hebben kennelijk een andere status genoten (vgl. Lourens 1997, 195).

4. TYPISCHE KENMERKEN VAN DE TEKSTEN UIT *KLEREWERKER/GARMENT WORKER*

De vrouwelijke literatuur uit deze periode staat in het teken van het realisme. Deze stroming leent zich goed voor het afbeelden van verhoudingen tussen individu en maatschappij en beschikt over een kritisch potentieel tegenover de actuele sociale en politieke situatie. De auteurs uit *Klerewerker/Garment Worker* poogden om een realistisch beeld te geven van de wereld die hun lezers — fabriekswerksters — konden herkennen. In hun teksten treden personages op die in fabrieken werken, en het onderwerp was hun alledaagse overlevingsstrijd bij zwaar, slecht betaald werk, armoedige leefomstandigheden, verlangen naar familie en de oude manier van leven op het platteland. Verder gaven al die literaire teksten een duidelijke boodschap mee: ze benadrukten het belang van vrouwelijke solidariteit en klassenbewustzijn. De activisten waren zich ervan bewust dat het gebruik van literaire vormen effectiever was om het publiek aan te spreken, maar ze putten uit eigen ervaring bij het bedenken van de plot.

Het motief van bijvoorbeeld het aanvankelijke wantrouwen in het socialisme en het ideaal van de vakbond dat in meerdere verhalen en toneelstukken opdook, was een gemeenschappelijke ervaring van veel toekomstige vakbondsleden. De meeste vrouwen kwamen uit plattelandsfamilies met nationalistische tradities. Zelfs een van de meest productieve schrijfsters, Hester Cornelius, bekende dat ze onder invloed van haar familie een “ardent nationalist” (naar Mowbray 1978, 195) was geweest en dat ze zich pas later ging realiseren dat de vakbond de enige uitweg was, want op de hulp van de Nationale Partij konden de werkers niet rekenen. Ze klaagde: “[t]he Nationalists, the so-called friends of the Afrikaner workers, have never helped us. On the contrary, they have always tried to break our union” (naar Mowbray 1978, 196).

De literaire teksten uit het tijdschrift worden gekenmerkt door meerdere gemeenschappelijke motieven. Ik zal me beperken tot een bespreking van de korte verhalen en dialogen die een schematische en voorspelbare structuur vertonen. Eigenlijk presenteren ze een vereenvoudigde visie van de wereld en de maatschappelijke verhoudingen. Het hoofdprincipe is een contrast: een schematische tegenstelling tussen “wij” en alles wat van ons is, en “de ander” met zijn vreemde, ongewenste invloeden. In de praktijk verwijst deze tegenstelling naar een simpele goed-slecht oppositie.

Ten eerste gaat het om het contrast tussen de personages die geen ronde karakters zijn maar eerder types. Ze hebben een contrasterende houding tegenover het idee van de vakbond: heel vaak is het hoofdpersonage een jong, onervaren meisje van het platteland, een nieuwe werkster in de fabriek. Ze heeft traditionele opvattingen en beschouwt vakbonden als “’n uitheemse ding” (zoals in het verhaal *Rype ondervinding* door een anonieme Klere-werkster, 1940, 14), of ze zegt direct dat ze deze organisatie “haat” (het verhaal *Pure Goud* door C.W.B. Venter, nov./dec. 1944, 14). De andere is lid van de vakbond en probeert haar nieuwe collega te overtuigen en aan te moedigen tot een gemeenschappelijke strijd tegen de armoede en uitbuiting.

Verder is heimwee naar het verleden en naar het thuis op het platteland een vaak voorkomend motief. De sterke band tussen de Boer en zijn boerderij — een identiteitsgevende ruimte (“source of meaning”, J.M. Coetzee 1988, 88), is trouwens een van de typische motieven voor de Zuid-Afrikaanse letteren, vooral voor de zgn. *plaasroman/farm novel*: “[d]ie plaasnarratief het ontstaan vanuit verlies: die dreigende verlies van die plaas deur die natuur, die ekonomie, industrialisasie,” (A. Coetzee 2000, 85). Het gaat dus om het contrast tussen de stad en het platteland, waarbij er sprake is van de oude, geïdealiseerde wereld, familie en traditionele waarden aan de ene kant, en de onbekende, nieuwe, moderne wereld van de fabrieken in Johannesburg aan de andere kant. In het verhaal *Pure Goud* wordt er naar Johannesburg verwezen als “’n tweede Sodom en Gomorra” (Venter nov./dec. 1944, 14). Dus met behulp van deze Bijbelse verwijzing — die een voorbeeld van het in Calvinistische traditie verankerde woordgebruik vormt — wordt de stad voorgesteld als de belichaming van het morele verval en een bedreiging voor een moreel zuiver plattelandsmeisje.

Zoals reeds vermeld volgen de teksten een realistische conventie. De lezer wordt vergast op plastische details, zoals bijvoorbeeld verwijzingen naar de geluiden van naaimachines in de fabriekshal of de beschrijvingen van een schamel kamertje waar de werksters slapen (*Rype ondervinding*, anon. feb.

1940, 14). De plot berust op een aantal schema's, waarbij ervoor wordt gezorgd dat ze altijd waarschijnlijke, herkenbare situaties creëren. De dialoog getiteld *Die Plig van Fabriekverteenvordiger* (Anon. mei/juni 1947, 3-4) vindt tijdens de lunchpauze in de fabriek plaats. Twee vrouwen, Sannie Smit en Bettie Botha, voeren een gesprek waarin uitleg wordt gegeven over hoe de onderhandelingen tussen de vakbond en fabriekseigenaar eruitzien. In het verhaal *Pure Goud* (1944) wordt de "bekering" van een jong meisje gepresenteerd. Nellie Pienaar is aanvankelijk een sceptische jonge werkster die uiteindelijk een ijverig lid van de vakbond wordt. Nellie, een plattelandsmeisje, werkt in een fabriek en vertrouwt vakbonden niet, omdat ze denkt dat ze een vreemd element zijn. Op een dag wordt ze onverwachts ontslagen en vervolgens kan ze geen nieuwe baan vinden. Ze keert terug naar het platteland, maar het blijkt dat de vakbond voor haar een nieuwe baan in de fabriek heeft gevonden. Ze is dankbaar en pas dan beseft zij dat ze altijd op "hulp en bescherming van Vakunie" (Venter 1944, 14) kan rekenen. De boodschap is overduidelijk, want het verhaal wordt afgesloten met een directe les over het belang van solidariteit onder de vrouwen in fabrieken. Op het einde van sommige teksten wordt nog de leus: "Werkers verenigt julle" (Myburg & Goldwyer, aug. 1939, 9) of het motto van de vakbond: "Eendrag maak mag" (1939, 9) geplaatst, waardoor de boodschap van de klassensolidariteit wordt beklemtoond. Het doel van deze teksten is dus didactisch: ze vormen een oproep van vrouwelijke arbeiders aan andere vrouwelijke arbeiders om klassenbewust te worden en om samen met andere proletariërs voor hun rechten te vechten.

5. HET BELANG VAN HET TIJDSCHRIFT

Het literaire werk van de schrijfsters rondom *Klerewerker/Garment Worker* wordt door critici genegeerd en beschouwd als teksten zonder artistieke waarde (Lourens 1997, 195), want de vorm werd aan het eenvoudige publiek aangepast:

These women used their writing as a tool to transmit their message, and as a call to unity and arms to fellow women workers. As such, their literature is more a literature of struggle and protest than a literature for its own sake. Devoid of all subtlety and nuance, it conveys the message bluntly and with great earnestness. (Brink 1989, 124)

Dit neemt niet weg dat de teksten uit het tijdschrift voor de werksters de enige vorm van contact met literatuur waren. Daarnaast zijn ze een interes-

sant hoofdstuk in een bredere context van het vrouwelijke schrijverschap in de Zuid-Afrikaanse literatuurgeschiedenis, want het tijdschrift gaf de schrijfsters een kans om hun eigen literatuur te creëren, en om zich te kunnen afzetten tegen het toen dominante nationalistische discours. De jonge ongetrouwde fabriekswerksters die geen aansluiting bij het anachronistische Volksmoederideaal vonden, kregen eindelijk hun literatuur die hun werkelijke problemen weerspiegelde. Er dient echter toegegeven te worden dat de auteurs sommige motieven met de canonieke Afrikaanse literatuur deelden, zoals verwijzingen naar het geïdealiseerde verleden op het platteland. Maar ondanks dit sentiment stimuleerden de teksten veranderingen van de maatschappelijke rol van de vrouw en haar identiteitsbesef. De traditionele gehechtheid van de plattelandsmeisjes aan hun rol in de huiselijke ruimte van de boerderij wordt geconfronteerd met de noodzaak om zich aan de stedelijke industriële wereld aan te passen. In moderne omstandigheden, dankzij het internationale karakter van het socialisme wordt het idee van de werkende klasse als een alternatieve, niet aan etniciteit gebonden identificatie aangeboden.

Het traditionele beeld van de Volksmoeder, een vrouw die zichzelf voor haar familie en vooral voor haar volk opoffert, moest ook aangepast worden. Omdat dit het enige patroon voor een respectabele vrouw in de Afrikaner samenleving was, kon het niet helemaal afgeschaft worden. Daarom werd de werkster als een moderne Voortrekkersvrouw voorgesteld, dus als de vrouw die afstamde van de mythische sterke vrouwen die de Grote Trek hadden meegemaakt. Nu is ze een pionier in de stad en een strijdster voor de gemeenschappelijke interesse van haar klasse (Vincent 2000, 70). Bovendien namen de schrijfsters uit *Klerewerker* ook deel aan de politieke en ideologische discussie. Volgens hen was het de kapitalist en niet de Brit, zoals de nationalist beweerden, die voor de uitbuiting van het Afrikanervolk verantwoordelijk was (Willemse & Stander 1992, 11). De situatie van de arbeidersklasse werd uitgelegd in de context van de strijd tussen het kapitalisme en het socialisme, terwijl de burgerlijke godsdienst geen referentiekader leek te bieden.

Het lot van *Klerewerker* was nauw verbonden met de materiële positie van de lezers. Vanaf de jaren vijftig ging zowel de kwaliteit als het aantal van de daar gepubliceerde bijdragen omlaag (Brink 1989, 123). Willemse en Stander (1992, 11) merken op dat de verbetering van de economische situatie van de blanken ertoe heeft geleid dat de Afrikaner vrouwen zich geleidelijk weer uit de publieke sfeer van de fabrieken naar de huiselijke ruimte terugtrokken. In de fabrieken begonnen ze door niet-blanke werksters vervangen te worden. De apartheidswetgeving garandeerde een bevoorrechte positie aan

blanke vrouwen zodat ze niet meer zo hard in fabrieken behoeften te werken als in de crisisjaren. Terwijl de Afrikaner vrouwen zich weer in een beschermde huiselijke omgeving bevonden, desintegreerde het gevoel van vrouwelijke klassensolidariteit en verdween ook een zekere mate van onafhankelijkheid die de vakbondsleden hadden gewonnen — zowel op het gebied van de economie als van cultuur en literatuur.

6. CONCLUSIE: LITERATUUR ALS TEGENDISCOURS

De literaire en culturele aspiraties van de auteurs van de *Klerewerker* werden niet serieus genomen; ze werden geclassificeerd als propaganda en verschoven naar buiten het literaire domein. Volgens Conradie (1996,70) werd de literatuur van de werkende klasse uit de canon weggelaten omdat ze het beeld van de Afrikaner eenheid bedreigde door het lanceren van een alternatief model van identiteit boven etnische verschillen. Deze door literaire critici gemarginaliseerde vrouwelijke literatuur kan dus beschouwd worden als een tegendiscours, een dynamische ruimte die in principe uiteenlopende tendensen en genres kan omvatten. Niet gebonden aan de officiële standaarden van kunst of literariteit, beschikt het tegendiscours over een potentieel om scherpe kritiek te uiten en machtsverhoudingen te illustreren. Bovendien geven de werken die in deze ruimte ontstaan, een goed inzicht in de maatschappelijke en culturele situatie op een bepaald historisch moment. Ze werpen licht vooral op de verschijnselen die zich in oppositie tot de dominante politieke stromingen afspelen. Daarnaast introduceren ze nieuwe, vaak internationale stromingen — in dit geval het feminisme en het socialisme — in de nationale traditie en vormen daar tegelijkertijd een directe reactie op. Ze tonen ook binnenlandse spanningen en onopgeloste maatschappelijke kwesties, zoals vrouwenemancipatie versus nationalisme of artistieke discussiepunten, bijvoorbeeld over mechanismes van canonvorming.

REFERENTIES

- Anon. 1940. 'Rype Ondervinding.' *Klerewerker/Garment Worker*, februari 1940, p. 14 en april/mei 1940: 13.
- Anon. 1947. 'Die plig van 'n fabriek verteenwoordiger.' *Klerewerker/Garment Worker*, mei/junie 1947: 1-4.

- Brink, Elsabé. 1984. *Plays, Poetry and Production: The Literature of the Garment Workers*. Johannesburg: ASSA Conference.
- Brink, Elsabé. 1987. 'Maar 'n Klomp 'factory' Meide: The Role of the Female Garment Workers in the Clothing Industry, Afrikaner Family and Community on the Witwatersrand During the 1920s.' In Belinda Bozzoli (ed.). *Class, Community, and Conflict: South African Perspectives*, 177–208. Johannesburg: Ravan Press.
- Brink, Elsabé. 1989. 'Purposeful Plays, Prose and Poems: The Writings of *the Garment Workers*, 1929–1945.' In Cherry Clayton (ed.). *Woman and Writing in South Africa*, 107–127. Marshalltown: Heinemann.
- Brink, Elsabé. 1990. 'Man-Made Women: Gender, Class and the Ideology of the Volksmoeder.' In Cheryl Walker (ed.). *Women and Gender in Southern Africa to 1945*, 273–292. Cape Town: D. Philip.
- Conradie, Pieter. 1996. 'Redefining Identity: A Survey of Afrikaans Women Writers.'. *Alternation* 3, 2: 67-75.
- Coetser, J.L. 1999. 'KWU-werkersklasdramas in Afrikaans (ca. 1930 – ca. 1950)'. *Literator* 20, 2, aug. 1999: 59-75.
- Coetzee, Ampie. 2000. *'n Hele os vir 'n ou broodmes. Grond en die plaasnarratief sedert 1595*. Pretoria-Kaapstad: Van Schaik-Human & Rousseau.
- Coetzee, John M. 1988. *White Writing. On the Culture of Letters in South Africa*. New Haven & London: Yale University Press & Johannesburg: Radix.
- Du Toit, Marie. 1921. *Vrou en feminist, of iets oor die vrouevraagstuk*. Bloemfontein: Nasionale Pers.
- Huigen, Siegfried. 2009. 'Kwesties van literariteit en (dis)continuïteit in Nederlandstalige Zuid-Afrikaanse literatuur.' *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 125: 253–263.
- Koch, Jerzy. 2012. *Historia Literatury Południowoafrykańskiej: Literatura Afrykańska: (Okres Usamodzielnienia 1900-1930)*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie DIALOG.
- Lourens, Amanda. 1997. 'Afwesig uit die kanon: Die prosageskryfte van die Klerewerkers,' *Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans*. Jaargang 4 (2), december 1997. URL: http://www.dbnl.org/tekst/_tyd001199701_01/index.php (toegang 20.03.2016)
- Malherbe, Mabel. 1950. *Die Boerevrou-Boek: Saamgestel uit die eerste Afrikaanse vroueblad, Die Boerevrou*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Mawbey, J. 1978. 'Afrikaner Women of the Garment Union during the Thirties and Forties.' In Eddie Webster (ed.). *Essays in Southern African Labour History*, 192-206. Johannesburg: Ravan Press.
- Moodie, T Dunbar. 1980. *The Rise of Afrikanerdom: Power, Apartheid, and the Afrikaner Civil Religion*. Berkeley: University of California Press.
- Myburg Mary, Maud Goldwyer. 1939. 'n Staaltjie uit die Lewe van Twee klerewerksters.' *Klerewerker/Garment Worker* aug. 1939: 8–9.
- Postma, Willem (Dr. Okulis). 1918. *Die Boervrouw: Moeder van Haar Volk*. Bloemfontein: Nasionale Pers.
- Stander Christell, Hein Willemsse. 1992. 'Winding through Nationalism, Patriarchy, Privilege and Concern: A Selected Overview of Afrikaans Women Writers.' *Research in African Literatures*. 23, 3: 5–24.
- Stockenström, Eric. 1921. *Vrou in die geskiedenis van die Hollands-Afrikaanse volk: 'n Beknopte oorsig van die rol wat die vrou in die geskiedenis van Suid-Afrika gespeel het in die 350 jaar tussen 1568–1918*. Stellenbosch: Pro Ecclesia.
- Totius. 1977. *Versamelde werke 7: Die staat, maatskappy, taal en kultuur*. Ed. Hertzog Venter. Cape Town: Tafelberg.

- Van Coller, H. P. 2011. 'Literatuur in die marge: Die plek van die middelmoet-literatuur.' *Litnet Akademies: 'n Akademie Joernaal vir die Natuurwetenskappe, Regte, Geesteswetenskappe en Godswetenskappe*. 8, 2: 66–111.
- Van Niekerk, Annemarié. 1994. *Vrouvertellers 1843–1993*. Kaapstad: Tafelberg.
- Van Niekerk, Annemarié. 1999. 'Die Afrikaanse vroueskrywer van egotekste tot postmodernisme (18e eeu – 1996).' In Hennie P. van Coller (ed.). *Perspektief & Profiel. 'n Afrikaanse literuurgeskiedenis. Deel 2*, 305–443. Pretoria: Van Schaik.
- Vincent, Louise. 1999. 'A Cake of Soap: The Volksmoeder Ideology and Afrikaner Women's Campaign for the Vote.' *The International Journal of African Historical Studies* 32, 1: 1–17.
- Vincent, Louise. 2000. "Bread and Honour: White Working Class Women and Afrikaner Nationalism in the 1930s." *Journal of Southern African Studies* 26, 1: 61–78.
- Venter, C.W.B. 1944. 'Pure Goud.' *Klerewerker/Garment Worker*, november/december 1944: 14.

POZA KANONEM LITERACKIM
– LITERATURA KOBIET Z KLASY ROBOTNICZEJ
A MODERNIZACJA AFRYKI POŁUDNIOWEJ
W PIERWSZEJ POŁOWIE XX WIEKU

Streszczenie

Artykuł koncentruje się na tekstach literackich opublikowanych w czasopiśmie Związku Zawodowego Przemysłu Odzieżowego (GWU) *Klerewerker/Garment Worker*. Związek ten, zrzeszający głównie kobiety, powstał w 1930 r. w Johannesburgu, w czasie, gdy w Afryce Południowej zachodziły znaczące przemiany gospodarcze i społeczne, które ogólnie można określić mianem modernizacji. Autorka pokazuje, że periodyk *Klerewerker/Garment Worker*, propagując ideologię socjalizmu wśród robotnic, stworzył nowy model kobiecości poprzez modyfikację istniejącego wcześniej, zakorzenionego w tradycji afrykanerskiego nacjonalizmu, wzorca *Volksmoeder* (tj. matki narodu). Ponadto formy literackie zamieszczanych w czasopiśmie tekstów stanowiły równoległą do kanonu linię rozwoju literatury w języku afrikaans, mimo że były one postrzegane przez krytyków wyłącznie jako propaganda socjalistyczna.

Analiza wybranych opowiadań i dialogów napisanych przez działaczki GWU koncentruje się na powtarzających się motywach i konwencjach literackich oraz celach, które dzięki tym publikacjom chciano osiągnąć. Autorka konkluduje, że teksty te można interpretować jako kontradyskurs wobec dominujących tendencji ujednoczających literaturę tworzoną w afrikaans w latach trzydziestych i czterdziestych XX wieku. Przytoczone przykłady literatury klasy robotniczej, nieograniczonej dominującym gustem literackim klasy średniej, mogą być postrzegane jako formy, które zapewniły autorkom względną niezależność wyrazu. Poza tym teksty te ilustrują, w jaki sposób prądy obce wobec kanonicznej literatury omawianego okresu, takie jak socjalizm i feminizm, były obecne w debacie kulturowej i społecznej.

Słowa kluczowe: prasa związków zawodowych; literatura kobieca; kanon literacki; *Klerewerker/Garment Worker*; socjalizm.

OUTSIDE THE LITERARY CANON:
LITERATURE OF WORKING CLASS WOMEN AND THE MODERNISATION
OF SOUTH AFRICA IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

S u m m a r y

This article focuses on literary texts published in the *Klerewerker/Garment Worker*, the periodical of the Garment Workers' Union. The GWU which was an organisation consisting mainly of Afrikaner female workers, was established in 1930 in Johannesburg, against the background of economic and social changes in South Africa, which can be collectively described as modernisation. It is argued that the *Klerewerker/Garment Worker*, while striving to spread the ideology of socialism amongst working class women, has created — by modifying the *Volksmoeder* [Mother of the Nation] ideal rooted in the Afrikaner nationalist tradition — a modern model of femininity. Moreover, the literary forms employed in the periodical constituted a parallel line to the development of the canonical literature in Afrikaans, even though they were discredited by critics as socialist propaganda.

In the analysis of selected short stories and dialogues written by GWU activists the focus is placed on recurring motifs and literary conventions applied by the authors and aims they tried to achieve. It is concluded that these texts can be viewed as a counter-discourse to the dominant unifying attempts in the Afrikaans literature created in the 1930s and 1940s. The discussed instances of working class literature, free of limitations imposed by the dominant middle class literary taste, can be viewed as a form which temporarily offered a relative independence of expression to the Afrikaner women. Furthermore, these texts give an insight into how movements foreign to the canonical literature of the period, such as socialism and feminism, were present in the cultural and social debate.

Key words: trade union press; women's writing; literary canon; *Klerewerker/Garment Worker*; socialism.